

Економічні науки

Тарасенко І. О.

д.е.н, проф.

Нетребська Н. В.

к.е.н.

Київський національний університет технологій та дизайну

ОЦІНКА ПРОБЛЕМ ТА ШЛЯХИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Характерною особливістю минулого століття стало нестримне прагнення людства до забезпечення економічного та технологічного розвитку. При цьому критерієм якості розвитку переважно був приріст валового внутрішнього продукту країни. В той же час такі нерозривно пов'язані між собою сфери як економіка, навколишнє середовище та суспільство розглядалися та функціонували ізольовано одна від одної. Наслідком цього стало те, що на початку XXI століття світ зіштовхнувся з глобальними екологічними проблемами, голодом та зубожінням більшості населення земної кулі, деградацією моралі, зростанням регіональних та міжетнічних конфліктів, тероризмом.

Активізації процесу глобалізації сприяв перехід розвинутих держав до постіндустріальної стадії розвитку і освоєння досягнень інформаційної революції іншими країнами. В той час, як провідні країни світу широко використовуючи можливості інноваційної розбудови економіки, формують постіндустріальне суспільство, промисловість України базується переважно на традиційних технологіях, започаткованих ще на ранніх стадіях індустріалізації. Процеси глобалізації потребують в Україні

посилення стимулювання інноваційної діяльності, освоєння нової культури виробництва, наближення умов і оплати праці до європейських стандартів.

Країни постсоціалістичного простору, в тому числі і Україна, відчували вплив глобалізації, коли їх економіка і суспільна сфера стали відкритими для світу. Нові явища принесли цим країнам нові можливості та перспективи. Розширювався доступ до культурних, інтелектуальних і технологічних здобутків світового співтовариства. Але, поряд з позитивними чинниками глобалізації, які досить повно обговорювалися в чисельних літературних джерелах, їм стали притаманні і болючі проблеми та загрози.

Основою для розробки триєдиної концепції сталого еколого-соціально-економічного розвитку, яка системно об'єднала три головних компоненти – економічну, екологічну та соціальну, слід вважати вчення В. Вернадського про ноосферу [1]. Узагальнення цієї концепції було зроблено на всесвітніх самітах ООН в 1992-му та 2002-му роках, в яких прийняло участь більше 180 країн світу, відомі міжнародні організації та провідні вчені світу.

Дослідженню проблем глобалізації та сталого розвитку людства присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні автори як: О. Білорус, Ю. Мацейко, Д. Лук'яненко, Е. Лібанова, Н. Власенко, О. Власюк, С. Соколенко, Б. Даниел, А. Гальчинський, С. Львовчкін, А. Федотов, М. Моїсеєв, а також R. Barnet, J. Cavanagh, Z. Bauman, O. Boyd-Barrett, J. Brecher, T. Costello, M. Chossudovsky та ін. Проте потребують подальшого вивчення: питання розвитку взагалі та економічного розвитку зокрема; дослідження його характеру у новій глобалізованій міжнародній економіці; формування системи вимірів сталого розвитку на різних рівнях та стратегії, яка б забезпечувала сталий довготривалий розвиток при гармонічному врівноважуванні трьох його складових – економічної, екологічної та соціальної. З метою запобігання негативним наслідками

глобалізаційних процесів та заради виживання людство повинно взяти контроль над цими процесами, усвідомити необхідність та доцільність їх прогнозування та регулювання. Розвиток, в центрі якого стоїть лише матеріальне виробництво, все більше ставиться під сумнів, що обумовлює необхідність зміни всієї парадигми – від ідеології накопичення матеріального багатства на землі до ідеології „розумної достатності”, від ідеології конкуренції до ідеології взаємодопомоги.

Метою даної статті є виявлення основних проблем та загроз, які постали перед Україною та іншими постсоціалістичними країнами на сучасному етапі, а також визначення основних напрямів забезпечення їх сталого розвитку.

Глобалізація, згідно з визначенням американських науковців [2], являє собою розширення, поглиблення та прискорення взаємозв'язків у світовому просторі в усіх аспектах сучасного людського життя. Вона втілює ідею інтегрованості країн у світове співтовариство та їх спільного розвитку, викликаючи безліч дискусій та суперечок. Результати узагальнення проблем та загроз глобалізації, які висвітлюються в працях [3, 4], наведено в табл. 1.

Для кількісної оцінки позитивного і негативного впливу глобалізації на країни, які охоплені цим процесом, використовуються різні методики. Найбільш відомими є дві системи кількісного і якісного вимірювання глобалізації. Першу розробив Швейцарський Інститут дослідження бізнесу (KOF Konjunkturforschungsstel der ETH Zurich) [5], другу – Міжнародна організація Carnegie Endowment for International Peace (CEIP) [6]. Обидві системи дозволяють щорічно здійснювати кількісну оцінку індексу глобалізації (I_2). За першою системою (далі системою KOF) цей індекс розраховується для 123 країн світу, за другою (далі системою CEIP) – для 62.

Індекс глобалізації дозволяє оцінити масштаб інтеграції будь якої країни у світовий простір і виконати порівняння різних країн за цим показником [1]. Індекс глобалізації за системою КОФ визначається трьома вимірами: *економічним* (I_{ze}); *соціальним* (I_{ze}) та *політичним* (I_{zn}) і обчислюється як сума своїх складових (вимірів) з відповідними ваговими коефіцієнтами 0,34; 0,37 та 0,29 для економічної, соціальної та політичної складових. За системою СЕІР цей індекс визначається чотирма вимірами: *економічним* (I_{ze}); *персональним* (I_{zner}); *технологічним* (I_{zm}) та *політичним* (I_{zn}) і обчислюється як сума вказаних складових з однаковими ваговими коефіцієнтами.

Проте, розглянуті методики не враховують екологічний вимір глобалізації, який, на нашу думку, є одним із найбільш важливих, оскільки наслідками економічного розвитку сучасного суспільства, безперечно, є екологічні проблеми. Це пов'язано з прогресуючим погіршенням якості природного середовища, з одного боку, та стресогенним та імунопонижуючим впливом екологічно зміненого середовища на організм людини, з іншого. З огляду на це заслуговує на увагу підхід щодо поділу світу на кластери за рівнем віддаленості від сукупності глобальних загроз, розроблений Українською філією Світового центру даних [1], яким передбачається серед інших також врахування і екологічних факторів.

Таблиця 1

Проблеми та загрози глобалізації
(узагальнено за даними [3, 4])

Характер	Проблеми та загрози
економічний	<ul style="list-style-type: none"> - нерівномірність розповсюдження фінансових потоків у світі, підконтрольність фінансових ринків спекулятивному капіталу; - процес транснаціоналізації великого капіталу; - „нестримне” розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів та послуг, в тому числі за рахунок розвитку „електронної торгівлі”; - продовження нарощування своїх багатств найрозвинутішими країнами, їх віддалення від країн, що розвиваються (до яких можна віднести й Україну);

	<ul style="list-style-type: none"> - несправедливий розподіл вигод від глобалізації серед бідних країн, посилення їх експлуатації шляхом жорсткого застосування механізмів глобалізму через дискримінаційну торговельну політику Заходу; - розвиток ринку праці у світовому масштабі, що створює передумови для відтоку з інших країн світу кваліфікованих працівників та молоді, внаслідок чого створюються серйозні обмеження щодо перспектив забезпечення стабільного економічного зростання; - жорстка боротьба за перерозподіл як трудових, так і природних ресурсів на свою користь з метою підтримки умов життя, що склалися в цих країнах; - посилення безробіття та падіння рівня доходів, а отже відносно і абсолютне зuboжіння не лише тих, хто втратив роботу, але й тих людей, які працюють.
соціальний	<ul style="list-style-type: none"> - розповсюдження наркотиків, наростання корупції, злочинності, незаконне використання інтелектуальної власності, поширення нелегальної міграції людей і відмивання грошей; - зменшення доступності до якісної освіти, погіршення медичного забезпечення людей; - формуванням „глобального селища”, що означає інтеграцію національних культур у спільну світову; - ризик втратити або суттєво змінити мови невеликих націй і народів.
політичний	- міжнародний тероризм.
екологічний	<ul style="list-style-type: none"> - перевищення припустимого техногенного навантаження на біосферу та загроза втрати її стійкості; - виснаження надр, природних ресурсів внаслідок неефективного природокористування; - перенесення „брудного” виробництва в країни, що розвиваються, а отже, мають дешеву робочу силу.

Аналіз 69 країн світу за рівнем віддаленості від сукупності глобальних загроз, дозволив поділити країни на 5 кластерів, а саме: кластер 1 (дуже велика); кластер 2 (велика); кластер 3 (середня); кластер 4 (мала); кластер 5 (дуже мала). Для визначення рейтингу та віднесення країн до певного кластеру за показником „Ступінь віддаленості від сукупності загроз” використано такі окремі показники: ВВП на душу населення; ТФС (споживання традиційних видів палива в % від загального енергоспоживання); ДІ (демографічний стан, який характеризується відношенням ВВП до щільності населення); індекс GINI, який відображає міру нерівномірності розподілу та використовується для визначення

нерівності доходів; індекс HIV, який характеризує процент інфікованих ВІЛ/СНІД у віці від 15 до 49 років; показник ТВ, який характеризує інтенсивність розповсюдження захворювань туберкульозом (кількість випадків /100 тис. населення); індекс СР, що характеризує рівень корумпованості; індекс ізоляції; restrictive access to the water; CO₂, показник що характеризує рівень викидів вуглекислого газу CO₂ (метр. тони).

Постсоціалістичні країни потрапили за рівнем віддаленості від сукупності глобальних загроз ($I_{всз}$) до другого та третього кластерів, а саме: до другого кластеру віднесено всього 10 країн, серед них постсоціалістичні: Угорщина – 0,783; Чехія – 0,783; Словаччина – 0,773; Естонія 0,743; Болгарія – 0,737. До третього кластеру (всього 22 країни) ввійшли такі постсоціалістичні країни, як: Україна – 0,695; Росія – 0,676; Латвія – 0,674; Румунія – 0,636 (інші – не представлено).

Важливою проблемою на шляху втілення концепції сталого розвитку є формування системи вимірів (індексів та індикаторів) для кількісної та якісної оцінки цього досить складного процесу. Головними вимогами до такої системи вимірів є її інформаційна повнота та адекватність представлення тріади складових сталого розвитку.

Інститутом прикладного системного аналізу НАН України та МОН України розроблено методика [1], у відповідності з якою рівень сталого розвитку запропоновано оцінювати за допомогою відповідного індексу $I_{сп}$, який розраховується як сума індексів для трьох вимірів: економічного ($I_{ек}$), екологічного (I_e) та соціального (I_c) з відповідними ваговими коефіцієнтами. При цьому кожний з індексів, які формують індекс сталого розвитку $I_{сп}$ запропоновано визначати з використанням відомих в міжнародній практиці індексів та індикаторів. Всі індекси, побудовані на основі індикаторів, що вимірюються в різних одиницях, приводяться до нормованого вигляду та мають значення в діапазоні від 0 до 1. Це дозволяє

розрахувати кожний з індексів I_{cp} , $I_{ек}$, I_e , I_c у вигляді середньої суми зі складових з відповідними ваговими коефіцієнтами.

В табл. 2 представлено дані про індекси сталого розвитку постсоціалістичних країн, визначені за методикою Інституту прикладного системного аналізу НАН України та МОН України [1; 7]. Як видно з даних табл. 2 група постсоціалістичних країн за індексом економічного розвитку, які на початку своєї незалежності мали приблизно однакові стартові умови, характеризується досить великими розбіжностями значень I_{ec} .

Таблиця 2

Індекси сталого розвитку країн постсоціалістичного простору

Країна	Індекс економічного виміру (I_{ec})	Індекс екологічного виміру (ESI)	Індекс соціального виміру (I_c)	Індекс сталого розвитку (I_{cp})
	Вагомість складової в розрахунковій формулі			
	0,43	0,37	0,33	
Естонія	0,533	0,582	0,657	0,660
Чехія	0,459	0,466	0,702	0,600
Словаччина	0,428	0,528	0,673	0,633
Угорщина	0,423	0,520	0,686	0,599
Латвія	0,420	0,604	0,649	0,612
Польща	0,400	0,450	0,664	0,557
Болгарія	0,366	0,500	0,627	0,548
Молдова	0,325	0,512	0,553	0,510
Україна	0,319	0,447	0,554	0,508
Росія	0,319	0,561	0,520	0,515

Ці країни знаходяться в процесі перебудови всіх складових своїх економічних і соціальних систем, проте ті з них, які швидше трансформували виробництво, науку, освіту та бізнес до ринкової, інноваційної моделі розвитку, швидше досягли позитивних зрушень (Естонія, Чехія, Словаччина, Латвія, Польща) [7]. Для Болгарії, Молдови й України цей процес проходить повільніше, про що свідчать відповідні значення індексів сталого розвитку – 0,548; 0,510 та 0,508.

Крім того, як показав аналіз, за останні 20 років відбулося суттєве розширення країн постсоціалістичного табору за рівнем соціального та екологічного розвитку [7, с. 20]. Україна серед країн постсоціалістичного простору має найнижчий рівень за показником сталого розвитку, що викликано найнижчими значеннями індексу екологічного виміру ($ESI=0,447$) та економічного виміру ($I_{ec}=0,319$). Слід зауважити, що індекс соціального виміру України є також низьким ($I_c=0,554$) – Україну випереджають всі постсоціалістичні країни, крім Молдови ($I_c=0,553$) та Росії ($I_c=0,520$). Для України та Молдови факторами, що призвели до низького рівня соціальної складової сталого розвитку, стали: низький рейтинг політичної стабільності, невизначена соціальна та економічна політика (обидві країни суттєво поступаються іншим постсоціалістичним країнам практично за всіма індикаторами, за винятком декількох освітніх індикаторів та індикаторів, пов'язаних з громадянськими свободами).

Якщо розглядати таку країну як Польща, то вона займає в рейтингу постсоціалістичних країн 6 місце, випереджаючи за індексом сталого розвитку Болгарію, Молдову, Україну та Росію. Зауважимо, що Польща має досить сильні позиції за індексом соціального виміру ($I_c=0,664$), поступаючись лише таким країнам як Чехія, Угорщина та Словаччина.

В той же час, незважаючи на діаметрально протилежні результати розвитку країн в умовах глобалізації, найбільш важливими висновками зі змін, що відбуваються, є те, що пануючою була, є і залишається так звана парадигма прогресу [9, с. 72]. Сутність цієї парадигми полягає в тому, що не зважаючи на існуючі обмеження, в т.ч. в частині ресурсів розвитку, досягнення у сфері науки, техніки, технологій, зміни в освіті та культурі всього населення повинні забезпечити поступальний рух в напрямі подальшого прогресу людства, згідно до якого і відбувається розвиток. Проте, як показав досвід країн, які стали на цей шлях, і, особливо, України,

існує багато причин як екзогенного, так і внутрішнього характеру, які містять невирішені в межах звичайної еволюції проблеми, що можуть бути згруповані у чотири групи (див. рис.1): техніко-економічні, екологічні, соціальні та правові.

Опрацювання наукової літератури [9, с. 73; 10, с. 60; 11; 12] дозволило серед проблем, які стримують процес розвитку України в умовах глобалізації, виокремити і проблеми регулювання, а саме: відсутність структури більш високої ієрархії, здатної зняти кризові явища; зменшення ролі держави; неефективність діючих економічних інструментів та важелів стимулювання впровадження екологобезпечних, енергозберігаючих та ресурсозберігаючих технологій; відсутність комплексності у вирішенні завдань раціоналізації природокористування та охорони природи тощо. Дослідження показали, що суттєвими для України факторами, що гальмують її розвиток, також є: суспільно-політична нестабільність, неузгодженість в розвитку взаємопов'язаних галузей економіки, в т.ч. фінансового сектора, структурна розбалансованість економіки, відсутність чіткої програми реформ, спрямованих на створення оптимального режиму для розвитку економіки [13, 14].

В той же час, слід відзначити, що Україна має і засоби (ресурси) для реалізації концепції свого розвитку в умовах глобалізації, серед яких [15]: вигідне геополітичне розташування на карті транснаціональних транспортно-комунікаційних коридорів; досить прийнятна для початкового етапу входження у світовий економічний простір транспортно-комунікаційна інфраструктура; наявність численного корпусу висококваліфікованих робітників, інженерно-технічних і наукових працівників, спроможних забезпечити наукоємні технології виробничо-технічних секторів сучасної економіки. Ці фактори повинні спонукати уряд України до розробки системи широкомасштабних заходів щодо

інтеграції країни у систему міжнародного економічного співтовариства і у глобальні ринки, сприяти її сталому розвитку.

До основних українських національних проблем майбутнього, вирішувати які потрібно вже сьогодні, відносяться [8]: 1) деградація навколишнього середовища; 2) стан енергетики; 3) демографічна ситуацію; 4) зміни клімату; 5) екологічні катастрофи; 6) ухвалення державою і суспільством концепції сталого розвитку. Причому остання задача є найбільш складною, оскільки потребує інтелектуальної сміливості, стратегічного мислення, відповідальності перед наступними поколіннями.

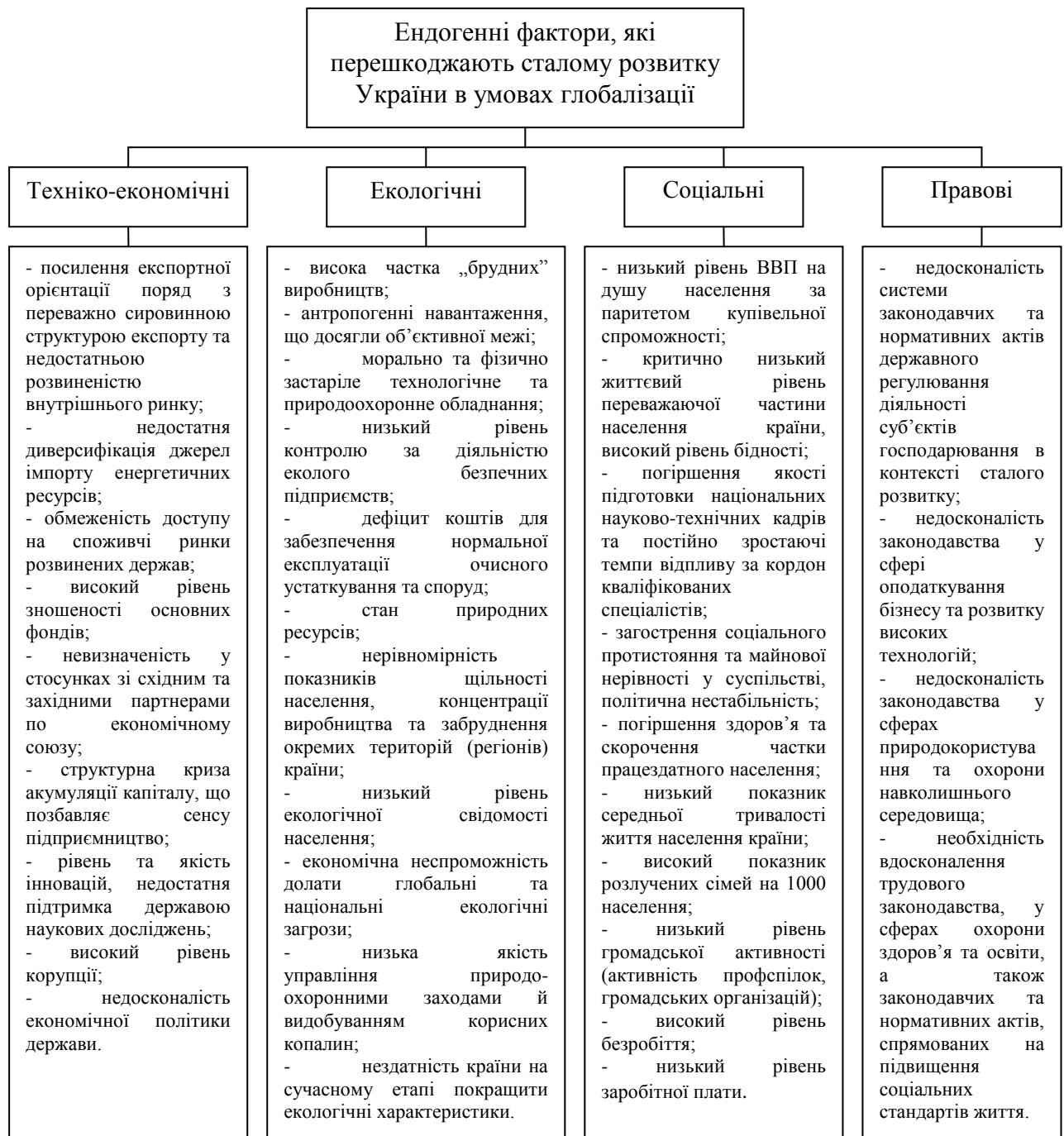

Рис. 1. Проблеми розвитку України в умовах глобалізації (авторська розробка на основі [9-14])

За результатами аналізу можна зробити висновки, що глобалізаційні процеси економічного і технологічного розвитку призвели до загострення міжнародної конкуренції на рівні не лише окремих виробників, а й цілих країн. І Україна при цьому хронічно відстає від більшості країн майже за

всіма макроекономічними показниками, що визначають конкурентоспроможність.

На жаль, участь промисловості України в процесах глобалізації є поки що мінімальною: практично немає вітчизняних транснаціональних компаній, які б працювали на глобальних ринках, в Україні надто мала частина дочірніх підприємств світових виробників, низький рівень міжнародних коопераційних зв'язків.

Проте науково-технічний, виробничий та ресурсний потенціал промисловості України дає змогу реалізувати спектр переваг міжнародного економічного співробітництва, зокрема участь вітчизняних підприємств у здійсненні великомасштабних міжнародних проєктів, розвиток трансферу високих технологій та продажу ліцензій, створення спільних підприємств з виробництва продукції, що належить до п'ятого і шостого технологічних укладів, та транснаціональних корпорацій, а також участь наших фахівців у роботі міжнародних організацій з питань розвитку промисловості.

Вирішення проблем, які постали перед Україною на її шляху до сталого розвитку, неможливе без відпрацювання відповідної стратегії розвитку. Документом, в якому закладено основні принципи сталого розвитку України, слід вважати „Стратегію економічного і соціального розвитку України” [16, с. 11], в якій зокрема зазначається, що потрібні суттєві зміни в механізмах трансформаційних процесів, їхнє суттєве оновлення, тобто осмислений перехід до такої моделі ринкових перетворень, де саморегулювання поєднується з ефективним державним регулюванням. Стратегія спрямована на утвердження європейських принципів та механізмів соціально орієнтованої структурно-інноваційної моделі економічного розвитку, глибоку модернізацію української економіки, підвищення її конкурентоспроможності, що має стати визначальною передумовою реалізації складних завдань сталого розвитку,

що визначаються світовим співтовариством як стратегія розвитку в XXI столітті [16, с. 13].

З вищевикладеного слідує, що для України проблема виходу з кризи та забезпечення сталого розвитку, потребує комплексного розв'язання як на державному, так і на регіональному, галузевому та мікро рівнях. Серед першочергових завдань – визначення основних причин занепаду країни в розрізі окремих регіонів та галузей за складовими сталого розвитку та розробка заходів по подоланню існуючих диспропорцій. Оскільки Україна стала на шлях забезпечення сталого економічного розвитку, то вирішення існуючих проблем як на рівні держави, так і на рівні окремих регіонів, галузей та підприємств повинно підпорядковуватися базовим положенням концепції сталого розвитку. Сталий розвиток необхідно розглядати як взаємну узгодженість у розвитку економічної, екологічної і соціальної підсистем, а при розробці стратегії розвитку країни (регіону, підприємства, галузі) необхідно враховувати існуючий стан за окремими складовими з метою розробки заходів, орієнтованих на усунення диспропорцій, збалансування окремих складових сталого розвитку та досягнення оптимальним способом позитивної динаміки системи в цілому.

Отже актуальним стає питання пошуку шляхів та механізмів управління сталим розвитком країни, її виведення на новий більш високий рівень існування. І для України, яка знаходиться в пошуку свого шляху, криза напрацювання національної ідеології та стратегії розвитку, що затяглася, може відіграти і позитивну роль. Це роль „чистої сторінки” на яку Україна має шанс покласти напрацьований світом кращий світовий досвід – гармонізованого, сталого розвитку суспільства, в якому добробут людей, навколишнє середовище, природні ресурси та людський капітал, втілений в досягненнях науки, освіти, проривних технологіях, високих моральних цінностях, є категоріями нероздільними, рівновеликими і такими, що взаємно збагачують і доповнюють одна одну [17].

За результатами проведеного аналізу можна зробити висновки, що для України на глобальному рівні найсуттєвішими проблемами є: посилення експортної орієнтації поряд з переважно сировинною структурою експорту та недостатньою розвиненістю внутрішнього ринку; недостатня диверсифікація джерел імпорту енергетичних ресурсів; обмеженість доступу на споживчі ринки розвинених держав; високий рівень зношеності основних фондів; висока частка „брудних” виробництв; низький рівень „екологічної” свідомості населення; невизначеність у стосунках зі східним та західними партнерами по економічному союзу; погіршення якості підготовки національних науково-технічних кадрів та постійно зростаючі темпи відпливу за кордон кваліфікованих спеціалістів; загострення соціального протистояння та майнової нерівності у суспільстві. Зазначені проблеми тією чи іншою мірою властиві більшості постсоціалістичних країн. З огляду на це, питання наукової співпраці для координації дій щодо вирішення комплексу проблем на етапі переходу до сталого розвитку потребують формування та розвитку спільних інституцій та наукових програм.

Вирішення цих проблем можливе при реалізації стратегії сталого розвитку, яка повинна забезпечувати гармонізацію та поєднання соціальних, економічних та екологічних цілей, їх реалізацію в єдиній соціо-еколого-економічній системі. Порушення балансу між окремими підсистемами є свідченням невідповідності розвитку певного об'єкта (країни, регіону, галузі, підприємства) концепції сталого розвитку. Результатом економічного розвитку (зростання) в соціо-еколого-економічній системі є забезпечення не лише матеріальних, але й всього комплексу потреб людини, включаючи духовні, соціальні, екологічні та ін. Одним із основних напрямів вирішення проблем, які мають місце в еколого-економічній сфері, є формування збалансованої системи природокористування та екологізації технологій у промисловості,

енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті що повинно реалізовуватися шляхом розробки відповідних програм розвитку. Ідеї сталого розвитку повинні знайти відображення в новій Конституції поряд з планом європейської інтеграції та стати однією з складових національного проекту розвитку на найближчу перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна в глобальних измерениях устойчивого развития. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://wdc.org.ua>
2. Хелд Д. Глобальные трансформации. Политика, экономика, культура / Д. Хелд, Д. Гольдблатт, Э. Макгрю, Дж. Перратон [пер.с англ. В.В.Сапова и др.] // М.: Праксис,2004. – С.22.
3. Білорус О.Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. дослідж.) / О.Г. Білорус, Ю.М. Мацейко. – К.: МАУП, 2005. – 492 с. – Бібліогр.: с. 474-491.
4. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозів, Фенікс, 2003. – 1008 с.
5. [Електронний ресурс] / Режим доступу www.kof.ch/globalization
6. [Електронний ресурс] / Режим доступу www.atkearney.com, www.foreignpolicy.com
7. Згуровський М.З. Сталий розвиток у глобальному і регіональному вимірах: аналіз за даними 2005 р. – К.: НТУ «КПІ», 2006. – 84 с.
8. Щербак Ю. Устойчивое развитие и будущее Украины // Ежедневная всеукраинская газет «День», № 167. – 3 окт.2007 г. [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua>

9. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / НАН України; Інститут економічного прогнозування / Геєць В. М., Александрова В. П., Артьомова Т. І., Бажал Ю. М., Барановський О. І. / відп. ред. В.М. Геєць. – К. : Інститут економічного прогнозування НАН України ; Фенікс, 2003. – 1008 с. : рис., табл.

10. Зуев А., Мясникова Л. Непредсказуемые последствия (новый мировой порядок в контексте инновационного постмодернизма) // Свободная мысль. – 2002. – №1. – С. 60.

11. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення / Алимов О. М., Даниленко А. І., Трегобчук В. М., Веклич О. О., Венгер В. В. – К.: НАН України; Об'єднаний ін-т економіки, 2005. — 540с.

12. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України: (формування екологобезпечної економіки, ресурсо-екологічних і природоохоронних проблем) // Вісник Національної академії наук України. – 2002. – №2. – С. 31 – 40.

13. Федулова Л.І. Технологічна структура економіки України / Л.І. Федулова / Економіст, №5. – 2008. – С. 28-33.

14. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів : збірник / М.В. Стріха, В.С. Шовкалюк, Т.В. Боровіч, Ж.І. Дубчак, А.О. Сєдов. – К.: Прок-Бізнес, 2009. – 40 с.

15. Соколенко С. И. Глобальные рынки XXI столетия: Перспективы Украины / С.И. Соколенко. – К. : Логос, 1998. – 568с.

16. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.) „Шляхом європейської інтеграції”/ Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

17. Згуровський М.З. Глобальні виміри сталого розвитку // <http://wdc.org.ua>

